

Antoni Kuczyński

Zakopane uczciło pamięć Bronisława Piłsudskiego

Niepodległość i Pamięć 8/1 (17), 201-216

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni Kuczyński

Zakopane uczciło pamięć Bronisława Piłsudskiego

Spełniona idea!

Kiedy 3 września 1999 roku kończyła się sesja referatowa omówionej powyżej III Międzynarodowej Konferencji poświęconej Bronisławowi Piłsudskiemu, jej zwieńczeniem był akt wręczenia Teresie Jabłońskiej, dyrektor Muzeum Tatrzańskiego im. dra. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, urny z ziemią z grobu B. Piłsudskiego, znajdującego się na cmentarzu w Montmorency nieopodal Paryża. T. Jabłońska zapewniła wówczas uczestników konferencji, że zrodzona przed laty idea, by na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem wznieść symboliczny grób B. Piłsudskiego, zostanie spełniona w roku 2000. Tak też się stało! I jest w tym coś szczególnego. Oto bowiem Zakopane upomniało się o pełniejszy rezonans pamięci o B. Piłsudskim, który przez pewien okres, po powrocie z katorżniczej wyspy Sachalin, był związany z Podhalem¹.

Wzniesienie i poświęcenie symbolicznej mogiły tego badacza i katorżnika pod koniec XX wieku nakazuje przypomnieć znamieny fakt z życia B. Piłsudskiego. On to bowiem w jednym z listów pisanych do ojca z więzienia w Sankt Petersburgu, już po orzeczeniu kary katorgi zamienionej mu z pierwotnie orzeczonej kary śmierci, zakończył list życzeniem „Do zobaczenia w wieku XX”. Życzenie to nie spełniło się. Przypomnijmy, że ojca swego już nie zobaczył, ten bowiem zmarł w 1902 roku w Sankt Petersburgu i został tam pochowany na jednym z dzisiaj już nieistniejących cmentarzy. To miasto nad Newą, w którym sądzeni byli obaj synowie stroskanego ojca, stało się później na długie lata miejscem jego stałego pobytu. Tam bowiem prowadził różne interesy przemysłowo-handlowe, świadomy tragedii, jakiej doświadczył zesłaniem obu synów na Syberię. O Józefie pisać tu nie będziemy. Wszyscy

---

1 J. Zborowski, *Z dziejów ludoznawstwa i muzealnictwa na Podhalu*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1976, nr 6, s. 35–116.

wiedzą, kim był i co zrobił dla Ojczyzny. O Bronisławie zaś przez długie lata zaledwie lekki poszum liter przynosił wiedzę nielicznym czytelnikom literatury etnograficznej. Oto paradoks — niemile widziany, ale tolerowany przez lat wiele. Przypadłość historii! Na szczęście ze szczęśliwym epilogiem. Oto bowiem w dniach 20–21 października 2000 roku odbyło się w Zakopanem sympozjum zatytułowane „Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek — Uczony — Patriotą”, zorganizowane staraniem Polskiej Akademii Umiejętności (siedziba w Krakowie) i Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, przy merytorycznej współpracy z Ośrodkiem Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego. W ten sposób już po raz czwarty (1985 — konferencja w Sapporo; 1991 — konferencja w Jużnosachalińsku; 1999 — konferencja w Krakowie i Zakopanem) uczczono pamięć B. Piłsudskiego, podkreślając ważność jego dokonań w zakresie badań nad kulturą tubylczych ludów wyspy Sachalin i Pomorza Amurskiego oraz Ajnów z wyspy Hokkaido, a także na niwie prac ludoznawczych w Polsce oraz działalności społeczno-politycznej na rzecz odzyskania niepodległości przez Rzeczpospolitą, rozdartą przez ponad 125 lat zaborami — rosyjskim, austriackim i pruskim.

Całością spraw organizacyjnych związanych z ostatnim sympozjum kierował dr Mieczysław Rokosz z Krakowa, nauczyciel akademicki na Uniwersytecie Jagiellońskim, a zarazem prezes wspomnianego już Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, gorący orędownik uczczenia pamięci B. Piłsudskiego poprzez wzniesienie jego symbolicznej mogiły na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem. Pomysł ten omawiałem z nim przed wielu laty w Krakowie, gdy dobry los zetknął nas ze sobą podczas konferencji naukowej na temat „Powstanie kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia i tradycja” (Kraków, Wrocław, dnia 28–30 marca 1994 roku), zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Historyczne. Przyznaję, że idea ta zrodziła się we mnie, gdy w 1991 roku w Jużnosachalińsku, na wschodnich rubieżach Rosji, stanął pomnik B. Piłsudskiego, którego odsłonięcie uświetniło II międzynarodową konferencję poświęconą jego życiu i naukowej działalności. Dodajmy zaraz, pomnik wzniesiony tam dzięki niepomiernemu trudowi Władysława Łatyszewa, dyrektora Obwodowego Krajoznawczego Sachalińskiego Muzeum w Jużnosachalińsku. Dzięki mu za to!

Ów fakt, że na dalekim Sachalinie jest pomnik naszego rodaka, stał się rzeczowym argumentem na rzecz uczczenia jego pamięci w Polsce. Wybór padł na Zakopane, bo właśnie w tym mieście położonym u podnóża polskich Tatr B. Piłsudski po powrocie z zesłania przebywał przez parę lat, podczas których początkowo leczył się, a potem rozwijał aktywną działalność ludoznawczą. Podczas moich kolejnych pobytów w Zakopanem, mających na celu bliższe poznanie jego związków z tym miastem, po wielokroć rozmawiałem z Teresą Jabłońską, dyrektorem Muzeum Tatrzańskiego, na temat zrealizowania pomysłu, by w mieście tym na jednym z miejscowych cmentarzy wzniesić symboliczną mogiłę B. Piłsudskiego. Przyznaję, że od razu zaakceptowała ona ten pomysł i stała się zwolenniczką doprowadzenia go do szczęśliwego końca. Czas biegł, szukano stosownych możliwości, by powzięte zamiary urzeczywistnić. I właśnie przywołane powyżej spotkanie z dr. M. Rokoszem zwielokrotniło możliwości realizacji tego ze wszech miar ważnego przedsięwzięcia. On bowiem, znając zasługi B. Piłsudskiego poniesione na polu ludoznawstwa podhalańskiego, troszczył się o to, by związać jego postać trwałym znakiem pamięci z Zakopanem. Tak więc droga od pomysłu do efektu była coraz łatwiejsza. Z każdym rokiem realizacja zamierzenia, by wzniesić na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem symboliczną mogiłę B. Piłsudskiego,

stawała się coraz bliższa. W ostatnim okresie trud związany ze zwieńczeniem tego zamierzenia spoczywał w rękach dr. M. Rokosza i związanych z nim osób, wywodzących się z kręgów pracowników Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, oraz działaczy Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego. Stało się więc to, co zaplanowano!

Symboliczna mogiła B. Piłsudskiego

Pomniki, mogiły, tablice pamiątkowe, nazwy ulic to trwałe znaki pamięci, które wpisują się na stałe w ludzką świadomość. Tak więc za sprawą symbolicznej mogiły B. Piłsudskiego wzniesionej na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem jego postać bardziej upowszechniła się w świadomości mieszkańców tego miasta, w którym mieszkał i pracował po powrocie z sachalińskiego zesłania. Ba, znajdzie to nawet pełniejszy wymiar, bowiem Zakopane odwiedzane jest corocznie przez liczne rzesze turystów, którzy, poznając dzieje tego miasta, często odwiedzają także ten cmentarz tak bardzo związany z historią Podhala i polskiej kultury. Cmentarz Zasłużonych w Zakopanem jest bowiem miejscem szczególnym. Tam pogrzebani zostali wybitni malarze, uczeni, działacze polityczni, społecznicy, ludzie zakochani w Tatrach, a jednocześnie mocno związani z dziejami polskiej kultury. Tu, w ciszy górskich szczytów, z dala od zgiełku wielkich miast, wśród urokliwej przyrody, stworzyli oni wiele wspaniałych dzieł, włączając się w kulturalny rytm tych polskich Aten, jak pod koniec XIX i na początku XX stulecia zwykło się określać Zakopane.

Dodajmy, że do Zakopanego przyjeżdżali też często obywatele z innych krajów, by w tujszych sanatoriach leczyć zdrowie. Zakopane było też azylem dla różnego rodzaju działaczy politycznych. Tu, z dala od centrów miejskich, spotykali się oni na naradach, omawiali różne kwestie organizacyjne i polityczne. Nieopodal tego miasteczka, w miejscowości Poronin, przebywał w początkach XX stulecia Włodzimierz Uljanow, sterujący stąd działalnością polityczną na terenie Rosji. W Zakopanem spotykał się on z emisariuszami, przyjeżdżającymi tu z różnych ośrodków cesarstwa rosyjskiego. Utrzymywał też bliskie kontakty z działaczami polskiego ruchu robotniczego, którzy także nie omijali Zakopanego. W. Lenin przebywał na ziemiach polskich od czerwca 1912 roku do końca sierpnia 1914 roku. W okresie tym mieszkał w Krakowie, w Zakopanem oraz innych miejscowościach Podhala, jak Poronin, Biały Dunajec, Maków Podhalański i Nowy Targ². W Zakopanem od 1910 roku mieszkał także Rosjanin Borys Wigiliw, który, zagrożony aresztowaniem w Rosji za prowadzoną tam działalność polityczną, przybył do Krakowa, gdzie przez pewien czas studiował geologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, a wskutek trapiącej go choroby przeniósł się do Zakopanego, gdzie zmarł w 1924 roku. Mieszkając w Zakopanem wpisał się na stałe w dzieje środowiska naukowego tego miasta. Znane są badania przyrodnicze, jakie prowadził w Tatrach³. Z Za-

---

2 J. Sobczak, *Lenin bliski Polakom. Śladami wspomnień i dokumentów*, Warszawa 1997; *Polacy o Leninie. Wspomnienia*, L. Dubacki, Z. Iwańczuk, J. Sawczak (red.), Warszawa 1970.

3 Z. J. Wójcik, *O Borysie Wigiliwie (komentarz do listu Mieczysława Limanowskiego)*, „Rocznik Podhalański” 1997, nr 7, s. 269–280; P. M. Kaleniczenko, W. S. Surmińska, *Z życia i działalności w Polsce przyjaciela Lenina — Borysa Wigiliwa*, w: „Z dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały”, 1970, nr 5, s. 269–294; A. Jaworski, *Borys Wigiliw — życie i badania naukowe Tatr*, „Prace Muzeum Ziemi”, 1973, nr 21, zeszyt 2, s. 153–168.

kopaniem związana jest także postać litewskiego malarza Adamasa Warnasa, który pozostał w bliskich kontaktach z B. Piłsudskim i namalował jego portret w stroju ajnoskim, niestety do dzisiaj nieodnaleziony, mimo podjętych licznych kwerend i poszukiwań⁴. Istnieje wiele opracowań, w których poruszane są sprawy związane z kulturotwórczą rolą Zakopanego. Dotyczą one zarówno konkretnych osób, które związały się z tym miastem, jak też przeróżnych problemów związanych z prowadzonymi na Podhalu badaniami naukowymi — przyrodniczymi i etnograficznymi — działalnością pisarską ludzi, którzy mieszkali przez pewien czas w Zakopanem, działalnością polityczną itp. Wachlarz problemów jest tutaj niezmiernie szeroki, a w niektóre z nich wyraźnie wpisuje się postać B. Piłsudskiego. Nic przeto dziwnego, że właśnie w tym mieście znajduje się jego symboliczny grób.

Wspomniany Cmentarz Zasłużonych w Zakopanem, zwany też Pęksowym Brzyzkiem, na którym w dniu 21 października 2000 roku poświęcona została symboliczna mogiła B. Piłsudskiego, zyskał sobie trwałe miejsce w świadomości mieszkańców tego miasta i odwiedzających go licznych rzesz turystów krajowych oraz zagranicznych. Usytuowany on jest w centralnym punkcie miasta na wysokim brzegu potoku zwanego Cichą Wodą, nieopodal jego ujścia do niewielkiej rzeczki, zwanej Białym Potokiem. Od nazwiska fundatora Jana Pęksy, który ofiarował swoją ziemię na ten cmentarz, nekropolia ta nazwana została Pęksowym Brzyzkiem. W gwarze górali podhalańskich nazwa „brzyzek” oznacza skrawek ziemi wznoszący się ku górze, leżącej nad potokiem, drogą czy rzeką. Tak właśnie usytuowany jest ten cmentarz. Tuż przy nim stoi drewniany kościółek wybudowany w 1847 roku, świadczący o kunszcie budowlanym miejscowych górali⁵.

Poświęcenie symbolicznej mogiły B. Piłsudskiego usytuowanej właśnie na tym cmentarzu odbyło się o godzinie 9-tej rano w dniu 21 października 2000 roku. Oprócz uczestników sympozjum, w gronie których byli także członkowie rodziny Piłsudskich — Tadeusz Kadencacy i Ryszard Pawłowski, na uroczystość tę przybyli przedstawiciele władz miejskich Zakopanego, społeczność tego miasta, liczna grupa młodzieży szkolnej, pracownicy miejscowych muzeów i instytucji turystycznych, przedstawiciele dyrekcji Tatrzańskiego Parku Narodowego, przewodnicy turystyczni, członkowie Związku Podhalan. W ten pogodny poranek przyszli oni tak licznie, by pokłonić się pamięci B. Piłsudskiego, człowieka, który przez tyle lat był niesłusznie zapomniany, którego nazwisko tylko od czasu do czasu pojawiło się na peryferiach historii polskiej etnografii i kultury!

Była to uroczystość wzruszająca — nie tylko swoją oprawą, której uroku dodawała wspaniała jesienna pogoda, podkreślająca urzekające widoki tatrzańskich szczytów, po których onegdaj odbywał wycieczki B. Piłsudski, ale i poprzez fakt, że Zakopane oddaje swój hołd człowiekowi, któremu winne jest dług zapomnienia. Było to potwierdzenie, że pamięta o tym, iż On po długich latach sachalińskiego zesłania żył i tworzył w Zakopanem, że organizował tu eksploracje etnograficzne, że ożywił swoimi inicjatywami miejscowe środowisko, że dbał o rozwój miejscowego muzeum, gromadził pieśni i legendy podhalańskie, że był aktywny na wielu polach życia kulturalnego oraz naukowego tego miasta i regionu, że ko-

4 A. Majewicz, *Zagadka odnogo portreta i odnoj družby. Adamas Warnas i Bronisław Piłsudskij*, „Izwiestija Instituta Nasledija Bronisława Piłsudskogo”, 1999, nr 3, s. 151–155; A. Kuczyński, *Nowyj portret Bronisława Piłsudskogo*, tamże, s. 156–159.

5 J. Zdebski, *Stary cmentarz w Zakopanem. Przewodnik biograficzny*, Warszawa–Kraków 1986.

chał Tatry i podhalański lud! Wspominali o tym w swoich przemówieniach towarzyszących uroczystości poświęcenia mogiły: etnolog Koichi Inoue z Uniwersytetu Hokkaido w Sapporo, etnolog i historyk, biograf B. Piłsudskiego, Antoni Kuczyński, historyk Mieczysław Rokosz, prezes Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego.

Symboliczna mogiła B. Piłsudskiego usytuowana została po lewej stronie cmentarza, tuż obok grobu Stanisława Witkiewicza (1851–1915), malarza, pisarza, teoretyka sztuki, człowieka wielce zasłużonego dla kultury polskiej i Zakopanego. Przetwarzając charakterystyczny dla Podhala rodzaj budownictwa drewnianego, stworzył S. Witkiewicz tzw. styl zakopiański w architekturze. Zaprojektował w nim wiele domów wybudowanych w Zakopanem, a wśród nich wspaniałą willę, zwaną „Koliba”, w której odbywała się druga część obrad zakopiańskiego sympozjum⁶. Część tych obiektów projektowanych przez S. Witkiewicza zachowała się w dobrym stanie do naszych czasów i dodaje krasy Zakopanemu. Niektóre z nich obejrzeli podczas wspomnianej powyżej konferencji w 1999 roku jej uczestnicy przebywający w Zakopanem i biorący udział w objeździe terenowym, kończącym obrady tej ze wszech miar interesującej imprezy naukowej o dużym rezonansie medialnym w Polsce, jaki jej wówczas towarzyszył, konferencji, która poszerzyła krąg wiedzy o B. Piłsudskim.

Warto tutaj zaznaczyć, że usytuowanie symbolicznej mogiły B. Piłsudskiego na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem tuż obok S. Witkiewicza nie jest przypadkowe. Wybrano taką lokalizację ze względu na fakt, iż S. Witkiewicz był krewnym B. Piłsudskiego i łączyły ich przyjazne kontakty. Wiadomo bowiem, że gdy B. Piłsudski powrócił z zesłania do Krakowa, zamieszkał potem w Zakopanem i częstokroć kontaktował się z S. Witkiewiczem oraz jego rodziną mieszkającą tu, w stolicy polskich Tatr. Znane są jego listy pisane do S. Witkiewicza, które oprócz spraw natury osobistej, uwydatniającej osobowość nadawcy, poruszają też kwestie ludoznawcze, którymi B. Piłsudski zajmował się na Podhalu. Ich ton wskazuje na bliskość, jaka łączyła B. Piłsudskiego z S. Witkiewiczem. W listach tych zadawał on wiele pytań swojemu krewnemu, radził się go, informował. Takie listy piszą do siebie tylko ludzie bliscy, obdarzający się wzajemną sympatią oraz pełnym zaufaniem⁷. Lektura tych listów pozwala nam jednocześnie zrozumieć jak B. Piłsudski pojmował rolę ekspozycji muzealnej, jakie zadania wyznaczał muzeom, które wedle jego opinii nie mogły być tylko zbiorem eksponatów, lecz miały też szerzyć wiedzę o regionie, miały być placówkami inspirującymi ruch naukowy lub zgoła uprawiającymi naukę samoistnie. Odkrywczość i oryginalność wizji B. Piłsudskiego w tej dziedzinie ujawni się potem w pełni w specjalnej rozprawie na ten temat⁸.

---

6 Stanisław Witkiewicz. *Człowiek — Artysta — Myśliciel. Materiały z sesji zorganizowanej w osiemdziesiątą rocznicę śmierci artysty. Zakopane 20–22 października 1995 roku*, Z. Moździerz (red.), Zakopane 1997; *Stanisław Witkiewicz 1851–1915*, Zakopane 1996 (publikacja jest katalogiem wystawy monograficznej przygotowanej przez Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem).

7 A. Kuczyński, *Kochany Wujaszku. Listy Bronisława Piłsudskiego do Stanisława Witkiewicza*, „Literatura Ludowa”, 1999, nr 1, s. 55–56; tenże, *Listy Bronisława Piłsudskiego do Stanisława Witkiewicza*, „Literatura Ludowa”, 1999, nr 4–5, s. 113–122.

8 B. Piłsudski, *W sprawie Muzeum Tatrzańskiego. O urzędzeniu działu ludoznawczego*, „Rocznik Podhalański” 1914, nr 1, s. 147–188.

Wśród wielu dowodów związków B. Piłsudskiego z Zakopanem i pełnionych przez niego ról w tym mieście, jakie licznie napotykamy w różnych materiałach archiwalnych i bogatej literaturze przedmiotu, symboliczna mogiła, jaką mu wzniesiono na Cmentarzu Zasłużonych będzie bez wątpienia trwałym znakiem pamięci, podobnym do pomnika na Sachalinie będącego wyrazem wdzięczności nauki rosyjskiej za jego wkład w badania tubylczych kultur wyspy.

Symboliczna mogiła B. Piłsudskiego kryje we wnętrzu urnę z ziemią z jego grobu, przywiezioną do kraju w maju 1999 roku przez profesor Elżbietę Trełę-Mazur z Kielc, a pobraną staraniem Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego, dzięki zabiegom A. Kuczyńskiego. Urna ta umieszczona została w niszy wydrążonej w dolnej części kamienia nagrobnego, w którym umocowany jest kuty żelazny krzyż z 1919 roku o wyjątkowej i niepowtarzalnej formie stylistycznej. Nie jest to wyrób ludowy, tzn. nie ma charakterystycznych motywów góralskich czy zakopiańskich. Trudno dzisiaj ustalić jego proveniencję, wiadomo jednak, że pochodzi z mogiły Wilhelma Krzeptowskiego, zmarłego w 1919 roku i pochowanego na Nowym Cmentarzu w Zakopanem. Na początku lat 90. ubiegłego stulecia w trakcie prac porządkowych na tej nekropolii rodzina zmarłego, zmieniając formę grobu, wyraziła zgodę, by krzyż ten został zabezpieczony przez konserwatora zabytków w Zakopanem. Przejęła go więc Agnieszka Grzegorzczak-Sikorska, stale penetrująca obszar Podhala w poszukiwaniu przedmiotów o wartościach mających historyczne znaczenie dla miejscowej tradycji. Gdy powstał pomysł, by na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem wzniesić symboliczny grób B. Piłsudskiego, zaczęto też rozważać różne warianty nagrobka, od formy krzyża litewskiego, tzw. *smukalisa* poczynając poprzez granitowy głaz z odpowiednim napisem aż do typowego dla tego regionu drewnianego krzyża wykonanego przez miejscowych górali, mistrzów w sztuce snycerskiej. Wybrano wariant podsunięty przez wspomnianą wyżej A. Grzegorzczak-Sikorską, która zaproponowała, by wykorzystać do tego celu ów krzyż z 1919 roku, szczególnie że B. Piłsudski apelował o ratowanie miejscowych zabytków, w tym krzyży przydrożnych i kapliczek. Wspomnijmy tu, iż jego autorstwa jest niewielka rozprawka zatytułowana *Les croix Lithuaniennes*, opublikowana na łamach szwajcarskiego czasopisma „Schweizerische Archiv für Volkskunde”, 1916, t. 20, s. 246–258, z rysunkami Konstantego Żmigrodzkiego, rzeźbiarza, medaliera, w latach 1913–1936 dyrektora Muzeum Polskiego w Rapperswil w Szwajcarii. Polska edycja tego artykułu pt. *Krzyże litewskie* ukazała się w roku 1922 w Krakowie, nakładem redakcji „Orlego Lotu” i została poprzedzona życiorysem B. Piłsudskiego, napisanym przez Juliana Talko-Hryniewiczza. Wspomniany powyżej K. Żmigrodzki po śmierci B. Piłsudskiego zadbał o to, by poświęcić mu specjalny medal. Wybito go w 1918 roku w Szwajcarii. Na jego rewersie jest zarys wyspy z napisem „Sachalin”, a nad nią orzeł z rozpostartymi skrzydłami. Poniżej napis różnicowanej wielkości czcionką, w czterech wierszach: „KRÓL AINÓW, ur. na Litwie 1866 † w Paryżu 1918”, na awersie natomiast jest postać B. Piłsudskiego, a wokół niej napis „BRONISŁAW GINET-PIŁSUDZKI”.

Po tej dygresji wracamy do głównego nurtu związanego z symboliczną mogiłą B. Piłsudskiego, na której stanął ów krzyż z 1919 roku. Osadzono go w kamieniu nagrobnym z tzw. białego piaskowca z Szydłowca, zakupionego specjalnie w tym celu. Napis inskrypcyjny wykuty jest w granicie szwedzkim (czarnym). Autorami inskrypcji są A. Kuczyński i M. Ro-

kosz. Montaż i napis wykonał kamieniarz z Szaflar Jan Galdyn, według projektu A. Grzegorzyc-Sikorskiej, która też nadzorowała całość prac związanych z realizacją tego przedsięwzięcia i zabiegała wspólnie ze Zbigniewem Moździerzem z Zakopanego, działaczem Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego o to, by mogła ta została usytuowana w sąsiedztwie grobu Stanisława Witkiewicza. Żmudne prace konserwatorskie i renowacyjne krzyża przeprowadziła Agata Nowakowska-Wolak z Muzeum Tatrzańskiego im. dr. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, które finansowane były z kwesty społecznej Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, natomiast montaż i zakup kamienia nagrobego pokryło Towarzystwo ze środków własnych, wykucie zaś inskrypcji Polska Akademia Umiejętności. Tak więc idea, która zrodziła się we mnie po odsłonięciu pomnika B. Piłsudskiego w Jużnosachalińsku (1991) spełniła się po wielu latach zabiegów i doczekała się szczęśliwego finału dzięki życzliwości, jaką zyskała ona u ludzi i instytucji współrealizujących ten pomysł sprzed lat.

Na zwieńczeniu ramion krzyża znajduje się owalna tablica z czarnego granitu z napisem:

Ś. P.
BRONISŁAW PIŁSUDSKI
UR. 21 X 1866 r. W ZUŁOWIE NA LITWIE
UTONAŁ W SEKWANIE 17 V 1918 ROKU
POCHOWANY W MONTMORENCY POD PARYŻEM
KATORŻNIK SACHALIŃSKI, MUZEOLOG,
BADACZ GINĄCYCH KULTUR LUDÓW SYBERYJSKICH
ORAZ PODHALA

Mogilę poświęcił ks. Stanisław Parzygnat z zakopiańskiej parafii pod wezwaniem Najświętszej Rodziny. On też przypomniał pokrótce życie B. Piłsudskiego, wspominając, iż droga, którą obrał, nie była łatwa, jak nietatwym było życie katorżnika. Mimo to nie osłabł w trudzie, nie upadł na duchu, wytrwał w przyjaźni dla innych! Pozostał we wdzięcznej pamięci sachalińskiego ludu, pozostawił po sobie trwałe ślady w nauce.

O czym mówiły referaty

Część referatowa sympozjum rozpoczęła się 20 października o godzinie 9-tej w sali konferencyjnej Urzędu Miejskiego w Zakopanem. Przemówienie powitalne wygłosił dr M. Rokosz, prezes Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego, przypominając, że we wrześniu 1999 roku w tej samej sali zakończyła się III międzynarodowa konferencja omawiająca życie i naukową działalność B. Piłsudskiego. Podkreślił także, że wówczas dyrektor Muzeum Tatrzańskiego Teresa Jabłońska zapewniła, iż w roku 2000 Zakopane odda hołd B. Piłsudskiemu w sposób szczególny, poprzez poświęcenie wzniesionej mu symbolicznej mogiły na Cmentarzu Zasłużonych. Spełnienie tej obietnicy dało asumpt do zorganizowania sympozjum, którego tematyka zamykała się w formule „Bronisław Piłsudski — Człowiek — Uczony — Patriot”. W programie sympozjum było 11 referatów. Z przyczyn niezależnych od organizatorów na obrady nie przybyli: Bolesław Szostakowicz z Irkucka i Stanisław Czarniecki z Krakowa. Nie nadesłali oni także swoich referatów. B. Szostakowicz za przedmiot swoich rozważań wziął temat: „Czy Bronisław Piłsudski był przypadkową ofiarą carskich

represji? Rozważania na marginesie eseju Witolda Kowalskiego *Cena honoru*⁹. Natomiast S. Czarniecki zgłosił temat: „Starania Bronisława Piłsudskiego o wydanie pieśni ludów syberyjskich”. Nieobecna też była Margarita F. Chartanowicz z Petersburga, ale zgłoszony referat pt. „Młodość uczonego. Bronisław Piłsudski w więzieniu, na zesłaniu i na katordze”, przedstawił w jej imieniu Z. Wójcik z Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk. Na marginesie tego referatu ciekawe spostrzeżenia poczynił Franciszek Nowiński z Gdańska, który zapowiedział, że swój głos w dyskusji przedstawi w formie obszerniejszego tekstu do druku w materiałach pokonferencyjnych. Interesujące uwagi natury biograficznej dotyczące B. Piłsudskiego przedstawił Adolf Juzwenko z Wrocławia. Skupił się on na klimacie domu rodzinnego Piłsudskich i warunkach społeczno-politycznych panujących na Litwie po Powstaniu Styczniowym. Momentami jego oceny zbieżne były z klimatem zapisów, jakie młody B. Piłsudski czynił w swoim dzienniku szkolnym, ale wielokrotnie wykraczały one poza tę sferę i rzucały pełniejsze światło na problem stosunków polsko-rosyjskich w drugiej połowie XIX stulecia. Charakteryzowały rolę ziemianstwa w patriotycznym wychowaniu młodzieży i kultywowaniu idei niepodległości. Kwestie dotyczące dorobku naukowego B. Piłsudskiego znalazły się w wystąpieniu A. Kuczyńskiego, który przedstawił je w referacie zatytułowanym „Do zobaczenia w XX wieku”. Początek drogi Bronisława Piłsudskiego ku nauce i recepcja dorobku”. W konkluzji autor stwierdził, że dorobek ten coraz powszechniej cytowany jest w licznej literaturze dotyczącej Niwchów, Ajnów i Oroków. Ponadto przedstawił on wielość przedsięwzięć naukowo-badawczych, jakie na gruncie nauki japońskiej, rosyjskiej i polskiej znalazły należne im miejsce. Zbigniew Wójcik zwrócił uwagę na myśl muzealniczą B. Piłsudskiego, stwierdzając, iż była ona nowatorska i po latach jego ustalenia i propozycje sprawdziły się w praktyce¹⁰. W programie konferencji znalazły się także referaty dotyczące związków B. Piłsudskiego z Zakopanem i jego badań na Podhalu. Lesław Dal wygłosił referat pt. „Bronisław Piłsudski w Zakopanem”, w którym zidentyfikował szereg miejsc związanych z pobytem tego badacza w stolicy polskich Tatr. Natomiast Jerzy Roszkowski z Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem zajął się zagadnieniem mało do tej pory znanym w biografii B. Piłsudskiego. Chodzi między innymi o jego poglądy na temat polskich kresów południowych i Słowaczyny. Ciekawie też mówił o związkach B. Piłsudskiego z Polską Akademią Umiejętności w Krakowie świetny znawca tego problemu Jan Staszel. Wskazał on na zasób archiwalny znajdujący się w zbiorach tej instytucji, a dotychczas mało wykorzystany przez biografów B. Piłsudskiego, postulując by materiał ten możliwie najrychlej wprowadzić w obieg naukowy. Wreszcie należy podkreślić ważność referatu, jaki wygłosiła Halina Florowska-Francić z Krakowa. Zajęła się ona ostatnimi latami życia B. Piłsudskiego w Szwajcarii i Paryżu (1915–1918), wydobywając na światło dzienne wiele nowych szczegółów¹¹.

9 Artykuł ten opublikowany został na łamach „Izwestiji Instytutu Nasledija Bronisława Piłsudskiego”, 1998, nr 1, s. 31–84, pt. *Cena cząści (Kommentarii k awtobiografii Bronisława Piłsudskiego)*.

10 Problem ten podjęty został przed kilkoma laty przez A. Kuczyńskiego w artykule zatytułowanym: *Bronisław Piłsudski and his contribution to the ethnographical museology*, „Ethnologia Polona”, 1991, nr 15/16, s. 121–124, będącym referatem wygłoszonym na konferencji poświęconej B. Piłsudskiemu, jaka odbyła się w 1985 roku na Uniwersytecie Hokkaido w Sapporo.

11 Patrz też: A. Kuczyński, *Związki Bronisława Piłsudskiego z Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu*, „Kwartalnik Historii, Nauki i Techniki”, 1999, nr 3–4, s. 117–128 i tenże, *Między etnografią a polityką. Bronisław*

Mało zbadanym dotychczas problemem zajął się A. Kuczyński w kolejnym referacie. Zwrócił on uwagę na ikonografię związaną z postacią B. Piłsudskiego, widząc w tej kategorii źródeł osobliwą formę komunikacji społecznej związanej z upowszechnieniem tej postaci. Tekst ilustrowany był wielką ilością plansz przedstawiających wizerunki B. Piłsudskiego. Omawiał też wydany po jego śmierci medal i dzieje powstania jego pomnika w Jużnosachalińsku.

Wygłoszone referaty spotkały się z żywą reakcją słuchaczy, którzy w toku dyskusji wskazywali na wielość nowych kierunków studiów biograficznych, jakie w odniesieniu do postaci B. Piłsudskiego powinny zostać podjęte w Polsce. Jako przykład takich systemowych rozwiązań wskazywano powołanie w Jużnosachalińsku Instytutu Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego. Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego, jeden z organizatorów sympozjum, wdroży natomiast temat badawczy dotyczący ustalenia dokładnego kalendarium pobytu i działalności B. Piłsudskiego w Polsce, od momentu jego powrotu i zamieszkania w Krakowie aż do czasu opuszczenia Zakopanego i wyjazdu do Wiednia, po rozpoczęciu pierwszej wojny światowej. Organizatorzy sympozjum zapowiedzieli też opublikowanie tomu studiów, zawierających wygłoszone referaty i pełną charakterystykę dyskusji.

Inne kategorie pamięci

Ważnym elementem wzbogacającym sympozjum było specjalne wydawnictwo pt. *Zesłaniec — Etnograf — Polityk. Bronisław Piłsudski*, Wrocław 2000, pod red. naukową A. Kuczyńskiego. Ukazało się ono w ramach prac Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego, placówki, która od chwili jej powstania aktywnie uczestniczy w badaniach związanych między innymi z oceną dorobku naukowego B. Piłsudskiego, jego recepcją w historii nauki i antropologii kulturowej, wreszcie prowadzi studia biograficzne w tej dziedzinie, osiągając zresztą niemałe rezultaty. Wspomniana publikacja była w zasadzie przedrukiem tekstów z dwumiesięcznika „Literatura Ludowa”, 1999, nr 4–5, który rok wcześniej opublikował interesujące artykuły badaczy z Japonii, Rosji i Polski, poświęcone różnym aspektom naukowej i społecznej działalności B. Piłsudskiego. Specjalny charakter tej okolicznościowej publikacji nadał umieszczony w niej dedykacyjny napis o treści:

„Wydano na pamiątkę sympozjum «Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek — Uczony — Patriot», zorganizowanej 20–22 października 2000 roku w Zakopanem i połączonej z poświęceniem symbolicznej mogiły tego zesłańca i katorżnika na Cmentarzu Zasłużonych na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem”.

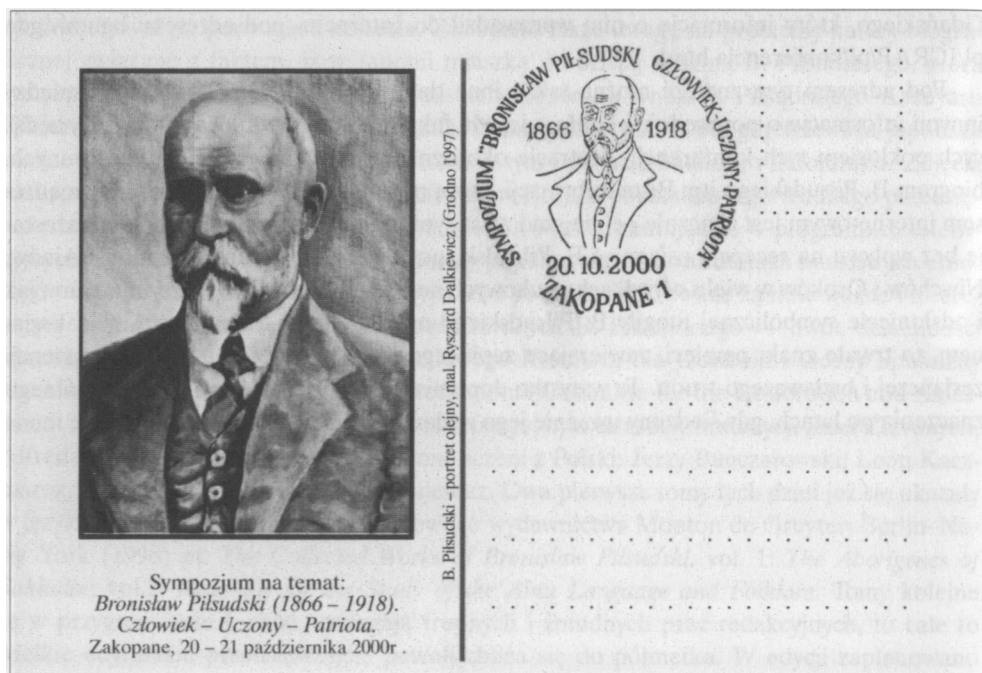
Intencje wydawcy książki przybliżone zostały czytelnikom we wstępnym artykule zatytułowanym *Niesłusznie zapomniani*, pióra A. Kuczyńskiego, w którym przedstawiono znaczenie prac B. Piłsudskiego nad kulturą tubylczych mieszkańców wyspy Sachalin oraz ich międzynarodowy obieg w badaniach językoznawczych i etnologicznych. Przypomniano przy tym wiele szczegółów dotyczących się życia tego człowieka, przeróżnych meandrów i szlaków, któ-

rzymi wędrował po powrocie z zesłania. Zwrócono także uwagę na problemy natury biograficznej związane z faktem, iż w Japonii mieszka do dzisiaj rodzina B. Piłsudskiego, która świadoma jest swoich odległych słowiańskich korzeni, a wnuk B. Piłsudskiego Kazuyasu Kimura gościł już dwakroć w Polsce, między innymi w roku 2000, gdy telewizja japońska realizowała u nas w kraju film biograficzny o tym zesłańcu, badaczu i katorżniku. Zdjęcia realizowane były także we Francji, na Litwie i w Rosji, a pokłosiem tego trudnego przedsięwzięcia jest film, który ukończono w grudniu 2000 roku, emitując go w programach telewizyjnych na terenie Japonii. Oprócz tej formy popularyzacji na warsztatach naukowych etnologów i językoznawców japońskich, rosyjskich i polskich realizowane są inne ważne i interesujące projekty, jak choćby edycja *Dzieł Zebranych* B. Piłsudskiego — owoc działalności utworzonego w 1981 roku Międzynarodowego Komitetu dla Ocalenia i Oceny Spuścizny Naukowej Bronisława Piłsudskiego (International Committee for the Restoration and Assessment of B. Piłsudski's Work), w składzie którego, oprócz redaktora edycji *Dzieł Zebranych*, Alfreda Majewicza, znaleźli się także inni uczeni z Polski: Jerzy Bańczarowski, Leon Kaczmarek, Antoni Kuczyński i Elżbieta Majewicz. Dwa pierwsze tomy tych dzieł już się ukazały w języku angielskim, nakładem prestiżowego wydawnictwa Mouton de Gruyter–Berlin–Nowy York (1998) pt. *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*, vol. 1: *The Aborigenes of Sakhalin*; vol. 2: *Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore*. Tomy kolejne są w przygotowaniu i, choć wymagają trudnych i żmudnych prac redakcyjnych, to całe to wielkie edytorskie przedsięwzięcie powoli zbliża się do półmetka. W edycji zaplanowano 8 tomów, a być może, że z czasem ukażą się jeszcze inne, mające charakter tomów indeksowych, słownikowych, albumowych itp. W każdym bądź razie edycja ta ma ważny wymiar międzynarodowy i z pewnością wprowadzi B. Piłsudskiego do annałów historii badań etnologicznych na rubieżach azjatyckiego kontynentu, co już obecnie daje się zauważyć. W jego dzieje wpiszą się także inne przedsięwzięcia popularyzatorskie. Oto bowiem „Poczta Polska” — dzięki pomocy Jerzego Gruszczyńskiego z Polskiego Związku Filatelistów — wprowadziła do obiegu specjalny datownik zawierający nazwę sympozjum i sygnowany dniem 20 października 2000 roku. Datownikiem tym stemplowano trzy rodzaje kart pocztowych z wizerunkami B. Piłsudskiego, wydanych nakładem własnym A. Kuczyńskiego. Ponadto ukazała się też okolicznościowa koperta z nadrukiem: „Polska Akademia Umiejętności i Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego im. dra Tytusa Chałubińskiego. Sympozjum «Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek — Uczony — Patriot», połączone z poświęceniem Jego symbolicznej mogiły na Cmentarzu Zasłużonych na Pęksowym Brzyzku. Zakopane 20–21 października 2000 roku.” Koperta ta używana była do okolicznościowej korespondencji związanej z sympozjum, stemplowano ją także wspomnianym wyżej datownikiem, co uczyniło zeń pewien rodzaj druku o charakterze filatelistycznym.

Ponadto uczestnicy zakopiańskiego spotkania otrzymali okolicznościowy adres, w którym oprócz pełnej nazwy sympozjum wymienieni zostali jego organizatorzy, a uroku temu pamiątkowemu drukowi dodawała reprodukcja zdjęcia Bronisława Piłsudskiego, wykonane w 1903 roku na Hokkaido w atelier znanego japońskiego fotografa Kokiti Ida w Hakodate, znajdującego się obecnie w zbiorach Sachalińskiego Obwodowego Muzeum Krajoznawczego w Jużnosachalińsku, wiodącej rosyjskiej placówce zajmującej się dokumentacją dorobku naukowego B. Piłsudskiego. Rezonans wspomnianego sympozjum stał się pełniejszy, nawet w skali międzynarodowej, dzięki Jurandowi B. Czermińskiemu z Uniwersytetu

Gdańskiego, który informację o nim wprowadził do Internetu, pod adresem: bg.univ.gda.pl/ICRAP/pl/konferencja.html.

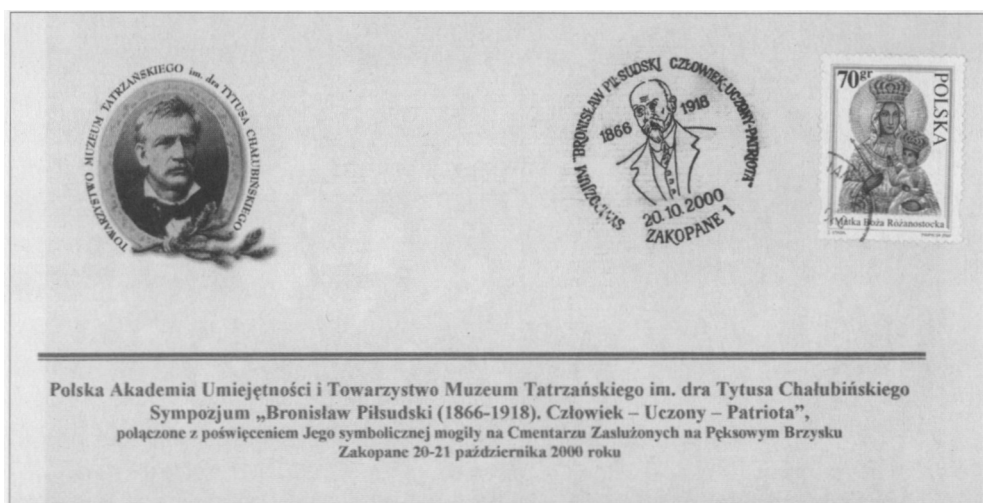
Pod adresem tym znaleźć można także inne dane dotyczące B. Piłsudskiego, między innymi informacje o poprzednich konferencjach, faksymile stron tytułowych książek, będących pokłosiem tych konferencji, ilustracje okolicznościowych druków z nimi związanych, biogram B. Piłsudskiego itp. Baza informacji, którą można znaleźć pod wymienionym adresem internetowym jest znacznie pełniejsza i z każdym rokiem powiększa się, co nie pozostaje bez wpływu na recepcję osiągnięć B. Piłsudskiego w zakresie badań nad kulturą Ajnów, Niwchów i Oroków w wielu ośrodkach naukowych na świecie. Zakopiańskie sympozjum, jak i odsłonięcie symbolicznej mogiły B. Piłsudskiego na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem, to trwałe znaki pamięci, zawierające zapis jego losu, życiowej katastrofy, egzystencji zesłańczej i badawczego trudu. To wszystko dopełnia się wzajemnie i nabiera szczególnego znaczenia po latach, gdy śledzimy uważnie jego zesłańczy szlak i drogę ku etnografii.

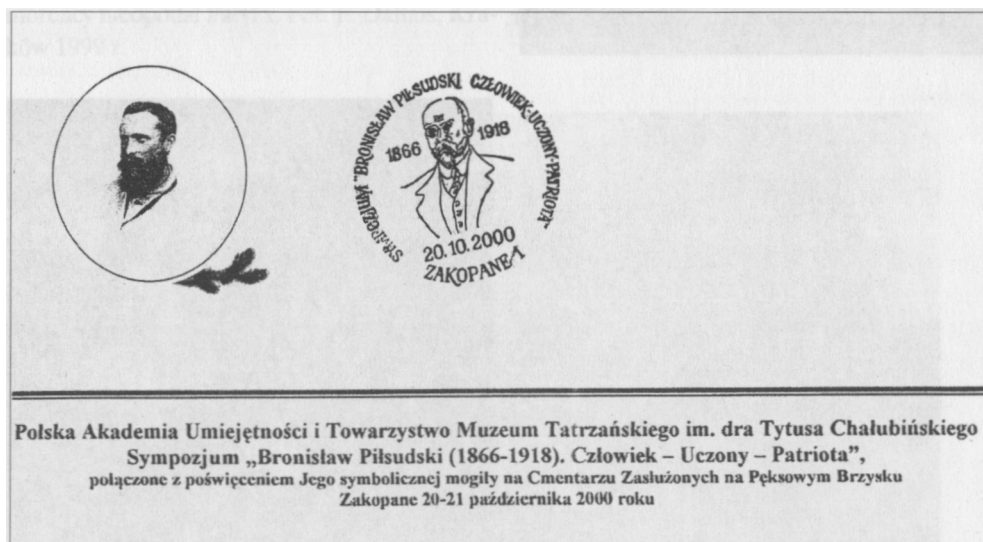
Karta pocztowa ze specjalnym datownikiem

Widokówka z wizerunkiem B. Piłsudskiego
wydana z okazji zakopiańskiego sympozjum

Okolicznościowa koperta stemplowana datownikiem upamiętniającym zakopiańskie sympozjum

Inny rodzaj koperty używanej do korespondencji związanej z zakopiańskim sympozjum

Uczestnicy sympozjum, Zakopane 2000 r.

Przed „Kolibą”. Od lewej: F. Nowiński,
K. Inoue, A. Kuczyński, F. Majewicz

A. Kuczyński z urną zawierającą ziemię z grobu Bronisława Piłsudskiego na cmentarzu Montmorency nieopodal Paryża. Fot. F. Dallais, Kraków 1999 r.

„Koliba”. Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza, w której odbywały się obrady sympozjum

Antoni Kuczyński przemawia podczas poświęcenia symbolicznej mogiły na starym Cmentarzu Zasłużonych — na Pęksowym Brzyzku. Obok stoi ks. Stanisław Parzygnat z parafii pod wezwaniem Najświętszej Rodziny w Zakopanem. Fot. Wiesław Krawczyński, Zakopane 2000 r.

Przerwa w obradach w „Kolibie”. Od lewej: Jan Machnik, Antoni Kuczyński, Koichi Inoue, Magda Paździora. Fot. Wiesław Krawczyński, Zakopane 2000 r.